

Paulo Freire, el primer doctor honoris causa de pedagogia investit per la Universitat de Barcelona

Jaume Trilla Bernet*

Recepción original: 17 de junio de 2019

Aceptación: 6 de septiembre de 2019

Publicación: 20 de enero de 2020

El 16 d'octubre de 2018, la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona va commemorar que, 30 anys abans, Paulo Freire havia estat investit doctor honoris causa d'aquesta Universitat¹. En l'acte de 2018, presidit per la degana de la Facultat, intervingueren el secretari general del Consell Mundial d'Instituts Paulo Freire, José Eustáquio Romao —que ens va parlar sobre «La pedagogia de Paulo Freire avui»— i l'autor d'aquest article. L'encàrrec que vaig rebre era explicar quelcom d'aquell esdeveniment que vam tenir la sort de viure ara fa ja tres dècades. Aquest article reproduïx el text preparat per l'ocasió.

Hem tingut interès a publicar-lo a *Temps d'Educació* perquè justament el número fundacional d'aquesta revista dedicava el seu apartat monogràfic —més de cent pàgines— a Paulo Freire i a la seva investidura com a doctor honoris causa. Té doncs prou sentit que ara, aquí mateix, el record d'aquella visita del gran pedagog brasiler ens faci recordar també el naixement de *Temps d'Educació*.

Un motiu afegit perquè constin en paper aquelles paraules és el de fer justícia a una sèrie de persones que van intervenir i col·laborar molt activament en tot allò d'ara fa trenta anys. Persones que han quedat negligides en certes versions, tergiversadores o directament falsàries, que han fet córrer els qui pretenen atribuir-se —gairebé en exclusiva— la iniciativa i l'organització d'aquells actes. Desgraciadament, no totes les persones que van intervenir llavors són entre nosaltres, però n'hi ha que sí i que també van assistir —fins i tot emocionades— a aquella sessió commemorativa que tingué lloc l'octubre de 2018. A totes elles (les presents i les absents) dediquem aquestes paraules².

Text de la intervenció

L'encàrrec que he rebut de l'organització d'aquest acte és que parli, breument, de la gestació i desenvolupament d'allò que avui commemorem: la investidura de Paulo Freire com a doctor honoris causa de la Universitat de Barcelona, ara fa ja 30 anys. És a dir, més que de l'obra de Freire i de la seva significació en la pedagogia actual (d'això ens en parlarà després el professor Romao), a mi em correspon parlar-vos una mica de com va anar aquell homenatge que la nostra Universitat va retre l'any

(*) Catedràtic de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Correu electrònic: jtrilla@ub.edu

(1) L'acte de 16 d'octubre de 2018 anava acompanyat d'un seminari, també impartit pel professor Romao, sobre «Paulo Freire i l'educació superior», i d'una exposició —«El llegat de Paulo Freire»— en el vestíbul de la Biblioteca del Campus Mundet de la Universitat de Barcelona.

(2) Hem conservat el to oral de la intervenció. El contingut és bàsicament el mateix que el presentat en aquell acte; només hem fet algunes correccions d'estil i hi hem incorporat les referències de les fonts esmentades.

1988 al gran pedagog brasiler. Tots els que, d'una manera o d'una altra, vàrem participar d'aquells actes som ara força més grans i desgraciadament alguns, començant pel propi Freire, ja no són amb nosaltres. Però per als més joves potser paga la pena que expliquem alguna cosa sobre el com i el per què del que llavors vàrem viure.

La Universitat de Barcelona era diferent de com és ara. Per exemple, una diferència és que estava estructurada en divisions, òrgans de gestió que agrupaven facultats temàticament pròximes. La nostra era la de Ciències de l'Educació, que incloïa la Facultat de Pedagogia, l'Escola de Formació del Professorat i l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE). Explico això perquè la primera idea de proposar un doctorat honoris causa fou del llavors president de la nostra Divisió: el professor Josep Maria Rotger, actualment jubilat però que avui tenim el goig que ens acompanyi en aquest acte. Un doctorat honoris causa és la màxima distinció honorífica que les universitats atorguen a persones que han destacat en alguna de les disciplines que s'hi coneixen; i el fet era que, en aquells moments, encara la nostra Universitat no havia nomenat cap doctor honoris causa de les nostres disciplines. El president de la Divisió va compartir amb mi aquesta idea, i jo —que aleshores era vice-president de la Divisió— li vaig comentar que segurament el pedagog viu més internacionalment conegut i reconegut era Paulo Freire. Aleshores, vàrem proposar la idea al Dr. Miquel Martínez (en aquells moments degà de la Facultat de Pedagogia), al Dr. Francesc Imbernón (director de l'Escola de Formació del Professorat) i al professor Ignasi Vila (director de l'ICE). El cert és que tots ells, així com els seus equips directius i les juntes respectives dels seus centres, varen estar unànimement d'acord i varen recolzar decididament la proposta.

Pel fet que, segons els estatuts de la Universitat, les instàncies que podien proposar un nou doctorat honoris causa eren únicament les facultats, fou la de Pedagogia la que formalment va assumir la proposta. Però cal repetir que ho feu comptant sempre amb la participació activa i decidida de la Divisió, de l'Escola de Formació del Professorat i de l'ICE. La proposta fou recolzada també pel Rectorat i aprovada per la Junta de Govern de la Universitat.

La vinguda de Freire va estar preparada de forma molt acurada. Volíem, òbviament, que aquells dies ell es sentís el millor possible entre nosaltres; i, a la vegada, aprofitar al màxim el seu mestratge. És per això que, a més a més de l'acte d'Investidura, li vàrem proposar fer una conferència a l'Escola de Formació del Professorat. Aquesta, com tot seguit veurem³, omplí de gom a gom la sala d'actes de l'Escola; i no solament amb professorat i amb alumnat universitaris, sinó també amb molta gent dels moviments d'educació de persones adultes que varen voler testimoniar amb la seva presència el reconeixement a la persona que, amb el seu mètode, els va ajudar en el seu procés d'alfabetització i de conscientització.

Ara quan acabi la meva intervenció veurem un vídeo que recull uns minuts d'aquesta conferència i de l'acte d'investidura. Dissortadament, el so de la gravació original de la conferència no és del tot bo. Però, si més no, com a document gràfic valdrà la pena copsar el to i la serenitat amb què s'expressava Freire; i també veurem

(3) En l'acte del 30è aniversari es van projectar fragments de la conferència de Freire a l'Escola de Formació del Professorat i de la investidura en el Paranimf.

el professor Imbernón amb barba i una mica més jove. En els minuts del vídeo corresponents ja a l'acte d'investidura, també podreu comparar l'abans i l'ara del professor Miquel Martínez i de la persona que us parla. D'aquell acte d'investidura m'agradaria comentar-vos un parell o tres de coses.

La primera és la solemnitat d'aquests actes, que sempre tenen lloc en la sala més noble de la Universitat: el Paraninf. El professorat —almenys el que ha d'intervenir d'una forma especial— ha de vestir roba acadèmica (la toga i el birret, del color propi de les seves disciplines: el nostre és el blau). I, per descomptat, el doctorand també ha d'anar amb toga i birret. Una anècdota és que Freire va voler que li enviéssim al Brasil la que aquí li varen fer a mida. Ens va comentar que li agradava conservar-les com a record i que les guardava en un armari que ja tenia bastant ple amb totes les togues de les universitats que, fins aquell moment, l'havien fet doctor honoris causa.

També m'agradaria destacar algunes presències en aquella investidura. Per descomptat, la del Dr. Bricall, presidint l'acte com a rector que llavors era de la nostra Universitat. Veuran també, asseguts a la taula presidencial, entre d'altres, l'exrector Dr. Badia Margarit, i a dues dones políticament i pedagògicament importants per la renovació educativa d'aquest país: la doctora Eulàlia Vintró, catedràtica de Filologia Grega d'aquesta Universitat i, en aquells moments, tinent d'alcalde de l'àmbit de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona; i Marta Mata, qui era a la taula en qualitat de responsable de l'Àrea d'Educació de la Diputació de Barcelona. Però la seva significació pedagògica no cal justificar-la gaire. Marta Mata ens va deixar l'any 2006, però el seu llegat com a persona cabdal dels moviments de renovació pedagògica de Catalunya es inqüestionable. Fou una de les fundadores de l'Escola de Mestres Rosa Sensat. Justament el premi Rosa Sensat de Pedagogia, arran de la seva mort, va canviar de nom per dir-se Premi Marta Mata. Premi —deixeu-m'ho dir, encara que no vingui al cas— que en la seva darrera edició ha guanyat precisament un llibre escrit per gent de la nostra Facultat: *Educar-se és de valents*, coordinat per la companya Xus Martin. Aquest títol, per si sol, ja mereix el premi; i em sembla que tant el títol com el seu contingut li hauria agradat a Freire.

No puc deixar d'esmentar algú que també surt de passada en el vídeo i que, els qui teniu ja una certa edat, segur que reconeixereu amb molta enyorança: el professor Jesús Garanto, que també se'n va anar massa aviat. De fet, totes les persones que apreciem i valorem moren *massa* aviat: ell ho va fer, ben jove, l'any 2001. Calia esmentar-lo ja que en Jesús, com a membre de l'equip de presidència de la Divisió, també va col·laborar en la preparació de la investidura.

I el tercer aspecte que voldria comentar d'aquell acte d'investidura és el discurs de Paulo Freire, que va sorprendre força, ja que tothom esperava que ens parlés del seu pensament i de la seva obra pedagògica i, en canvi, ho va fer dels seus sentiments: del seu amor a Elza, la seva muller que havia mort feia dos anys. Justament, fou a partir de la seva relació amb ella, mestre de primària, que a Freire se li desvetllà la vocació pedagògica, ja que ell era advocat de formació. I també en el discurs ens va parlar del seu amor a Nita, amb qui s'havia casat aquell mateix any. Ell mateix ens explicava la raó de parlar-nos, en aquell acte tan ritualment acadèmic, més de què sentia que no de la seva obra: «Nunca dicotomicé el placer de vivir y de amar, del placer de conocer más rigurosamente el mundo. Nunca acepté que pudiera haber

incompatibilidad entre una actitud científica y el placer de vivir». La majoria dels que érem en aquell acte, de la seva obra ja en sabíem quelcom, però els seus sentiments els coneixíem molt poc (Trilla, 1988a, p. 4).

Aquest discurs el portava escrit a mà, amb retolador verd, en unes quartilles que generosament ens va obsequiar i que des de llavors guardem com a un record entranyable. Les podeu veure a l'exposició del vestíbul de la biblioteca. I també podeu llegir el discurs sencer de Freire en el primer número de la revista *Temps d'Educació*. La part més extensa d'aquest consistia en una monografia sobre Freire: a més a més del seu discurs i de la transcripció de la seva conferència a l'Escola de Formació del Professorat, hi havia també una entrevista de Ramón Flecha a Freire, el meu discurs de l'acte d'investidura, i articles de Jaume Botey, d'Alfons Formariz, de Claudio Lozano i de Peter Jarvis. Val a dir que la revista *Temps d'Educació* —que 30 anys després encara perviu— fou una altra de les bones iniciatives de la Divisió de Ciències de l'Educació.

M'agradaria anar acabant la meva intervenció amb el recordatori d'un acte semblant al d'avui. Fou en ocasió de la mort de Freire (1997). També llavors se'm va convidar a parlar. Com que ja estava una mica cansat d'escoltar sempre el mateix sobre Freire, i també de repetir-ho jo, vaig decidir canviar el sentit i el contingut del meu discurs. Vaig intentar analitzar i posar de manifest algunes de les coses —al meu parer, no gaire desitjables— que s'estaven fent amb el pensament i les aportacions de Freire, i que probablement després encara s'han anat incrementant. El títol que vaig posar a aquella intervenció fou: «Allò que no s'hauria de fer amb Freire». Pretenia evidenciar un cert procés de *sacralització* que s'estava produint de la seva persona i del seu pensament. És a dir, un procés amb el qual alguns convertien Freire en quelcom gairebé sagrat i feien de la seva persona un objecte secular de veneració, del seu pensament una veritat gairebé absoluta i de la seva paraula una mena d'oracle. Tot plegat, ben contradictori amb la pròpia obra i persona de Freire. I ja que parlava de sacralització, vaig ordenar allò que volia dir utilitzant tres paràfrasis de locucions religioses: «No fer servir el nom de Freire en va»; «No atribuir a Freire allò que no és de Freire», i «No voler ser més *freirista* que Freire». Per no allargar-me, em referiré ràpidament només a això darrer⁴.

Llegir directament a Freire és el millor antídote per no esdevenir més *freirista* que Freire. Ja se sap que els mals epígons solen ser molt més dogmàtics amb la doctrina del mestre que el propi mestre. Aquests, per exemple, citen una frase de Freire; això és molt fàcil perquè Freire escrivia moltes frases boniques i poètiques, senzilles o contundents, profundes, humanes i molt suggeridores... Aleshores, deixen anar la frase i la converteixen en dogma, sentència o precepte. L'expressen sense advertir que just abans i després d'ella, Freire n'havia escrit dues-centes més que explicaven, situaven, matisaven o relativitzaven aquella afirmació. En els seus llibres, sempre rona i argumenta (sovint sembla que vagi raonant sobre la marxa, al ritme de la pròpia escriptura). I, pel que jo mateix vaig poder escoltar, la seva oralitat habitual també era d'aquest estil: parlava més aviat a poc a poc (ja que hom també pensa poc a poc), sense alçar massa la veu, sense agressivitat ni quan feia una crítica contundent.

(4) Aquella conferència la vàrem incloure a Trilla (2002).

A Freire se l'ha de llegir, però no de qualsevol manera. El millor es fer-ho com ell mateix ens suggereix. Hom no s'ha d'aproximar a ell prenent els seus llibres com si fossin escriptures sagrades o encícliques papals. És ben curiós que alguns que es reclamen *freirians* llegeixin Freire fent-li tan poc cas sobre com diu ell que cal llegir. A Freire se l'ha de llegir per estimular-nos i ajudar-nos a pensar pel nostre compte: es bo pensar amb ell i, si de cas, també pensar-lo a ell, però no fer-ho obligatòriament de forma idèntica a ell. Ja deien els clàssics (Goethe i Nietzsche, per exemple) que el bon deixeble haurà d'acabar traint el seu mestre (s'entén que metafòricament parlant)⁵. Però hi ha *freirians* que traeixen Freire molt abans d'hora: són aquells que el sacralitzen, el mimetitzen i l'instrumentalitzen; és a dir, els que mai podran arribar a traïr Freire com cal: deixant de ser mers deixebles per arriscar-se a pensar pel seu compte.

Aquests darrers dies, revisant alguns textos de Freire m'he trobat amb una distinció que ara veig que ell feia sovint però que jo ja no recordava. Una distinció directament relacionada amb això de pretendre ser més *freirista* del que ell mateix era. És la distinció entre el *radicalisme* (que ell defensava) i el *sectarisme* (que sempre criticava, tant si era de dretes com d'esquerres). En parla, per exemple, en el capítol introductori de *Pedagogia de l'oprimit*, obra de la qual enguany es celebra el cinquantenari de la seva primera edició⁶. Per cert, en l'exposició del vestíbul de la biblioteca hi podeu veure una edició ciclostilada de quan aquí a Espanya se l'havia de llegir gairebé de forma clandestina. El veureu amb una dedicatòria seva. Però, com deia, de l'oposició entre radicalisme i sectarisme en parla també en altres llocs. A *L'educació com a pràctica de la llibertat*, hi diu:

L'home radical en la seva opció no nega a l'altre el dret d'optar. No pretén imposar la seva opció, dialoga sobre ella. Està convençut del seu encert, però respecta en l'altre el dret de considerar-se també amo de la veritat (...). En canvi, el sectarisme té una matriu preponderantment emocional i acrítica, és arrogant, antidialogal i per això mateix anticomunicativa. És reaccionària, tant si és assumida per un dretà (...) com per un esquerrà. El sectari no crea res perquè no estima. No respecta l'opció dels altres. Pretén imposar la seva —que no és opció sinó fanatisme— a tothom. Per això se sent inclinat a l'activisme, que és l'acció sense el control de la reflexió. Per això li agraden els eslògans que difícilment ultrapassen l'esfera dels mites... (Freire, 1987, pp. 24-25)

Ell mateix doncs ens advertia del perill dels mites i de les sectes. Fem-li cas. En això sí que caldria creure radicalment en les seves paraules.

Moltes gràcies a la Facultat per haver-me convidat a participar en aquest acte i a tots vosaltres per la vostra atenció.

Referències

- Freire, P. (1987) *L'educació com a pràctica de la llibertat*. Vic, Eumo Editorial.
- Sánchez-Valverde, C. A. (2018) «Freire visto por Freire. La vigencia de la *Pedagogía del oprimido*». *Revista Iberoamericana de Educación*. 78 (2), 9-21.
- Trilla, J. (1988a) «Freire a Barcelona». *El Diari del Movibaix*, 5.

(5) D'això n'hem parlat a Trilla (1998).

(6) El professor Carlos Sánchez-Valverde (2018) ha publicat i comentat recentment la transcripció d'una conferència que Freire, uns anys després, va fer també a Barcelona. En ella, Freire revisava alguns dels plantejaments continguts en els seus primers llibres.

- Trilla, J. (1998b) *Aprender, lo que se dice aprender. Una teoría alfabética de la educación*. Barcelona, Octaedro.
- Trilla, J. (2002) *La aborrecida escuela. Junto a una pedagogía de la felicidad y otras cosas*. Barcelona, Laertes.